

**תיווך הוראתי כגורם ממתן התנהגויות אלימות
כתוצאה מצפייה בטלוויזיה בגיל הרך**

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת: יעל שני

בית הספר לחינוך

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר אילן

אייר תשע"ח

רמת גן

תקציר

ממחקרים רבים עולה כי תכניות טלוויזיה לילדים צעירים רוויות בתכנים אלימים (Martins & Wilson, 2012), וכי צפייה בתכניות אלו מגבירה את התנהגותם האלימה של הצופים הצעירים (Huesmann, Moise-Titus, Podolski, & Eron, 2003). יחד עם זאת, נמצא שתיווך מצד מבוגר, בעקבות הצפייה בטלוויזיה, יכול למתן השפעות שליליות אלה (Nathanson, 2002; Eveland, Park & Paul, 2002). עם זאת, עד היום לא ברורה תרומתו של תיווך מעין זה אשר מוטמע בתכניות הטלוויזיה עצמן. זאת ועוד, תרומתו של כל אחד מהמדדים הייחודיים של תיווך הוראתי ותרומתם הדיפרנציאלית של מדדים אלו, בין אם מוטמעים בתכניות עצמן, ובין אם ניתנים על ידי מבוגר לאחר הצפייה, לא נבחנו והן הועמדו לבחינה אמפירית במחקר הנוכחי.

הבסיס התיאורטי של המחקר הנוכחי הוא תאוריית התיווך ההוראתי (Feuerstein, 1979; Klein, 1996; 1980) ומדדי התיווך אותם פיתחה קליין (Klein, 1996). תאוריית התיווך היא אחת התאוריות הבולטות בתחום החינוך וההוראה, והיא נבחנה בתחומים מגוונים ובתרבויות שונות (קליין, 2002; 2008; Klein, 1996). על פי תאוריה זו לאיכות האינטראקציה בין הילד לסביבתו האנושית יש השפעה חשובה על התפתחותו. כלומר, התפתחות הילד תלויה בכמות ובאיכות ההתנסויות בלמידה מתווכת (קליין, 1985; 1980; Feuerstein, 1979). תיווך הוראתי הוא תהליך מודע, שנועד להתאים את הסביבה ואת התוכנית החינוכית ליכולותיו והתעניינותו של הילד, באמצעותו מנסה המבוגר להעביר לילד מידע, למקד אותו, להבהיר לו קשרים, לשתפו בחוויות רגשיות ועוד (Klein, 1996). באמצעות התיווך, העולם המורכב מסודר עבור הילד, וגורם לכך שלדברים בעולם יש משמעות, חשיבות ורלוונטיות (Klein, 2000). תרומת תאוריה זאת להסבר התפתחותם של ילדים בתחומים שונים נבחנה במחקרים רבים, אך עדיין לא נעשה בה שימוש בתחום הצפייה בתכניות טלוויזיה.

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את תרומת התיווך ההוראתי להסבר התנהגויות אלימות של ילדים בגילאי הגן, וזיהוי מאפייני האינטראקציה התורמים לתיווך יעיל בעת צפייה בטלוויזיה. כל זאת במטרה לספק מסגרת תאורטית חדשה להבנת השפעתה של הצפייה בטלוויזיה על התנהגותם של ילדים, וכדי לבחון את תרומתה של תאוריית התיווך ההוראתי להסבר השפעות הצפייה בטלוויזיה כאשר התיווך מוטמע בתכניות עצמן. זאת בהשוואה לדרכים המסורתיות של תיווך הוראתי.

לשם מימוש מטרות המחקר בוצעו שני מחקרים נפרדים המשלימים זה את זה. במחקר הראשון נבחנו ההתנהגויות האלימות ומאפייני האלימות בתכניות, תוך קידוד המסרים התיווכיים המופיעים בתכניות טלוויזיה עצמן, בהקשר להתנהגות האלימה. כל זאת תוך חלוקת התיווך לתיווך המעודד התנהגות אלימה לעומת תיווך המגנה התנהגות זו. ניתוח זה נעשה תוך השוואה בין שלוש שיטות שונות לניתוח תוכן בתכניות טלוויזיה, ובמטרה להסביר את תרומת התיווך ההוראתי לניתוח התוכן בתכניות ולאפיון. במחקר זה נדגמו 40 שעות שידור מארבעה ערוצי ילדים פופולריים (ערוץ הילדים, ניקולודיאון, חינוכית ודיסני), סה"כ 176 תכניות.

במחקר השני נבחנה השפעת התיווך בעת צפייה בטלוויזיה על התנהגותם האלימה של הילדים לאחר הצפייה. במחקר זה השתתפו 216 ילדים בגילאי 4 עד 7, ($M=5.11$, $SD=7.78$), 114 בנים ו-102 בנות, הלומדים בגני ילדים. על מנת לבחון את השפעת התיווך נדגמו 14 גנים, כאשר בכל גן חולקו הילדים באופן אקראי לקבוצות של חמישה ילדים בקבוצה. כל קבוצה שובצה באופן אקראי לאחת משבע קבוצות המחקר, כך שכל קבוצה צפתה באותו קטע מתכנית הטלוויזיה, אך בכל פעם אופן ההתערבות היה שונה. כלומר, כל קבוצה קיבלה תיווך שונה (תיווך משמעות, תיווך הרחבה, ויסות התנהגות, או ללא תיווך כלל) ודמות מתווכת שונה (תיווך הניתן על ידי מבוגר או תיווך הניתן בתכנית עצמה).

בניתוח ממצאי המחקר הראשון נמצא כי ישנם הבדלים בתיווך הניתן בהקשר למאפייני ההתנהגות האלימה ומבצעי האלימות (למשל: גיל מבצע האלימות, אופי הדמות האלימה ועוד) וכי ישנם הבדלים בתיווך הניתן בהקשר לסוגי האלימות השונים (למשל: אלימות פיזית, אלימות מילולית וכו'). למשל, נמצאו הבדלים בין תיווך הניתן בהקשר להתנהגותו האלימה של אדם מבוגר לעומת תיווך הניתן בהקשר להתנהגותו האלימה של מתבגר. זאת ועוד נמצא כי התנהגויות אלימות שהופיעו בשכיחות נמוכה יחסית בתכניות הטלוויזיה (למשל: אשמה ונידוי חברתי) קיבלו תיווך המגנה התנהגויות אלה, בעוד שדווקא התנהגויות אלימות שהופיעו בשכיחות הרבה ביותר בתכניות הטלוויזיה (למשל: אלימות פיזית ואלימות מילולית), לא קיבלו תיווך המגנה התנהגויות אלה בצורה חד משמעית. כלומר, ממצאי מחקר זה מדגישים את הצורך לקודד את תכניות הטלוויזיה תוך התייחסות למדדי התיווך במטרה לקבל תמונה מדויקת ומשמעותית יותר לגבי מעשי האלימות המוצגים בתכנית. קידוד אשר מאפשר התבוננות שונה מהקיימת כיום על ההתנהגויות האלימות המוצגות בתכניות הטלוויזיה והתיווך המתלווה להתנהגויות אלה, ואשר מדגישה כי שיטות הקידוד המקובלות כיום לוקות בחסר.

במחקר השני נמצא כי תיווך מפחית התנהגות אלימה לאחר הצפייה, ואחד מהחידושים העולים מממצאי המחקר הוא כי תיווך המוטמע בתכנית הטלוויזיה יכול להפחית התנהגות אלימה לאחר הצפייה. בבחינת השפעת מדדי התיווך השונים על ההתנהגות האלימה נמצא שמתן משמעות תורם בצורה הרבה ביותר להפחתת התנהגות אלימה לאחר הצפייה.

ממצאים אלה מספקים נקודת מבט חדשה על ניתוח תכניות טלוויזיה בכלל, והסבר חדש להשפעת הצפייה בתכניות הטלוויזיה בפרט. בנוסף לממצאי המחקר בדבר המאפיינים הייחודיים של תיווך הוראתי ותרומתם למיתון השפעות שליליות של צפייה באלימות בטלוויזיה, עולה כי לא די בבחינת ההתנהגות האלימה בתכנית, אלא יש צורך לבחון את המסרים המתלווים להתנהגות זו שכן יש למסרים אלה השפעה מהותית על התנהגות הצופה.